

Opdrachtenbundel

Bult in zicht!

middeleeuwse mottekastelen in het landschap

reizende expo | randactiviteiten | LEGO® wedstrijd
onderzoek | film | kinderactiviteit | ...

www.bultinzicht.be

Vlaanderen
is erfgoed

provincie
Oost-Vlaanderen

Bult in zicht! – met de klas

Concept: een houvast voor leerkrachten die de tentoonstelling met een klas bezoeken, zodat ze zich kunnen voorbereiden en ter plekke de groep begeleiden.

Doelgroep: 2^e en 3^e graad lager onderwijs.

1	Lesbrief	3
1.1.	Inleiding	3
1.2.	Aanpak met de klas	3
1.3.	Leerplandoelen en eindtermen	4
2	Intro in de klas: mottekastelen, wat zijn dat? En archeologie...?	5
3	Bezoek aan de tentoonstelling	6
3.1.	Praktische informatie	6
3.2.	Opdrachten tijdens het bezoek	6
3.3.	Benodigheden	6
	OPRACHT 1 – WAT WEET JE OVER MOTTEKASTELEN?	7
	OPRACHT 2 – RAADSEL MET GEKRUISTE WOORDEN	10
	OPRACHT 3 – MOTTEKASTEEL-BINGO!	11
4	Oplossingen voor de leerkracht	12
5	Colofon	15

1 Lesbrief

1.1. Inleiding

Een mottekasteel? Wat is dat nu precies?

Met de mottekastelen keren we terug naar de middeleeuwen. Net geen 1000 jaar geleden - midden 11de eeuw - werden bij ons de eerste mottekastelen gebouwd. Daarmee gaat het om één van de oudste, zo niet het oudste, kasteeltype in Vlaanderen. Zo'n mottekasteel bestaat uit twee hopen aarde omgeven door een houten palissade en een diepe gracht. Een van deze 'molshopen' springt er uit in hoogte. Op dit opperhof stond er tijdens de middeleeuwen een houten toren, moeilijk in te nemen en belangrijk voor de verdediging van het kasteel. De lagere heuvel - het neerhof - was het kloppend hart van het dagelijkse leven. Er werd gewoond, er was een boerenhof, men deed er aan ambacht en de kapel bood plaats voor geloof. Het is dan ook niet vreemd dat veel van onze dorpen zijn gegroeid uit zo'n neerhof en dat de burchtkapel vaak ook dienst ging doen als parochiekerk.

Bult in zicht!

Kastelen uit aarde en hout? Goedkope en primitieve dingen? Vergis je niet, we hebben het over hét statussymbool van de toenmalige adel. Niet iedereen kon een mottekasteel bouwen: je had grond nodig, bossen om hout te kappen en vooral veel mankracht. De aanleg van een motte was een hele investering. Een mottekasteel had een militaire betekenis, dat zien we aan de brede grachten, de palissades en uiteraard de hoge toren op de heuvel. Van hieraf kon je iedereen en alles goed in de gaten houden. Maar die opvallende toren was ook van ver te zien. Een symbool van macht en een baken in het landschap.

Mottes in het middeleeuws landschap

Water in de grachten was essentieel bij het verdedigen van een mottekasteel. Een ver zicht vanop de toren was ook meegenomen. De heer en zijn kasteel moest ook gezien worden. Daarom was de locatiekeuze bij opwerping van een motte zo belangrijk. De heer ging op zoek naar het beste plekje in de omgeving. Vaak zien we dat mottekastelen, of toch zeker de het opperhof, aangelegd werd op natte gronden: nabij een beek of rivier, in schorren en krekengebied of in drassige polders. Zo was men er zeker van dat er altijd water in de grachten stond. Tijdens het dagelijkse leven had men natuurlijk liever droge voeten. Dus zocht men in dat natte gebied vaak een droge verhevenheid in het landschap voor de aanleg van het neerhof.

1.2. Aanpak met de klas

Bezoek met de klas de **tentoonstelling** op een moment naar keuze – alle locaties zijn tijdens de schooluren toegankelijk. Dat kan op eigen houtje, maar indien gewenst kan je ook een gidsbeurt aanvragen, als de locatie daar in kan voorzien. Op de website www.bultinzicht.be kan je alle praktische informatie per locatie terugvinden.

Als voorbereiding op het bezoek kan je met de klas het **introductiefilmpje** over de expo bekijken (4 min), of onze **podcast** beluisteren (14 min) over archeologie.

Tijdens het bezoek begeleidt de leerkracht zelf de klas. Er is een **invulblaadje** met leuke vragen, een **kruiswoordraadsel**, en een **bingo zoekkaart**. Terwijl de helft van de klas daar mee bezig is, kan de andere helft proberen **zelf een mottekasteel te bouwen** met de LEGO®-sets die beschikbaar zijn. Er is zelfs een **handleiding** van de LEGO®-master vol tips. Leerlingen die dat willen, kunnen aan de hand

van een foto van hun bouwwerk meedoen aan onze **LEGO®-wedstrijd**, en een workshop van de LEGO®-master winnen, voor in de klas of voor thuis met een groep vriendjes.

Uitbreiding: Misschien zijn er **mottes in de buurt** van de school of in de gemeente, die bewaard zijn gebleven en die een bezoekje waard zijn? Of waar de kinderen verhalen over kennen?

1.3. Leerplandoelen en eindtermen

- De leerlingen leren over het wat, waarom en hoe van archeologie;
- De leerlingen leren over hun omgeving en ontwikkelen cultureel en historisch bewustzijn;

Eindtermen basisonderwijs:

- Mens en maatschappij (Tijd) 3.9: de leerlingen tonen belangstelling voor het verleden, heden en de toekomst, hier en elders.
- Mens en maatschappij (Tijd) 3.10: de leerlingen beseffen dat er een onderscheid is tussen een mening over een historisch feit en het feit zelf.
- Mens en maatschappij (Ruimte) 4.12: de leerlingen kunnen in een landschap gericht waarnemen en ze kunnen op een eenvoudige wijze onderzoeken waarom het er zo uitziet.
- Mens en maatschappij (Brongebruik) 5.1: de leerlingen kunnen op hun niveau verschillende informatiebronnen raadplegen.
- Wetenschappen en techniek (Natuur) 1.1: de leerlingen kunnen gericht waarnemen met alle zintuigen en kunnen waarnemingen op een systematische wijze noteren.
- Wetenschappen en techniek (Natuur) 1.6: de leerlingen kunnen illustreren dat de mens de aanwezigheid van organismen beïnvloedt.
- Wetenschappen en techniek (Techniek) 2.5: de leerlingen kunnen illustreren dat technische systemen evolueren en verbeteren.
- Leren Leren 3: de leerlingen kunnen op systematische wijze samenhangende informatie (ook andere dan teksten) verwerven en gebruiken.
- Sociale Vaardigheden 1.6: de leerlingen kunnen kritisch zijn en een eigen mening formuleren.

2 Intro in de klas: mottekastelen, wat zijn dat? En archeologie...?

Als voorbereiding op het bezoek is het introductiefilmpje over de expo, met uitleg door LEGO®-master David Vanhee, een aanrader. Je ziet er ook perfect hoe zo'n mottekasteel gebouwd was, want David trok voor dit filmpje naar een heel mooi mottekasteel, dat perfect gebouwd is zoals vroeger in de middeleeuwen.

Het filmpje kan je bekijken in de sectie "Voor de klas" op onze website www.bultinzicht.be of via deze link: <https://www.youtube.com/watch?feature=shared&v=n-xYGH8ZmR0> (4 min) (Pas op: bovenaan de website staat enkel de kortere versie, een promofilmpje, dus scroll zeker naar beneden).

Uitbreiding: Wil je met de klas ook meer te weten komen over archeologie, en over de verschillende manieren waarop een archeoloog het verleden kan bestuderen, beluister dan met de klas zeker ook de **podcast** die hiervoor speciaal werd ontwikkeld, leeftijd 8+, door Het Geluidshuis.

Beluister de podcast [Podcast | Wetenschapje](#) (14 min)

Voorstel: na het beluisteren van de podcast proberen de leerlingen enkele vragen te beantwoorden. Kan met open vragen, ja/nee, meerkeuze, woordjes invullen in de zin...

Bijvoorbeeld:

- Hoe diep doe je aan archeologische opgravingen? En waarom?
- Hoe komen vondsten in de bodem terecht?
- Van wie zijn de archeologische vondsten?
- Archeologen gebruiken niet alleen een truweel en een borsteltje. Wat nog allemaal?
- Soms zijn archeologische sporen boven de grond zichtbaar op de velden, in de gewassen. Hoe komt dat?

3 Bezoek aan de tentoonstelling

3.1. Praktische informatie

Klasbezoeken op eigen initiatief: bekijk in de kalender op www.bultinzicht.be wanneer de expo in je buurt getoond wordt, en bereid het bezoek voor aan de hand van deze bundel. Ook openingsuren, exacte adressen en contactgegevens vind je daar.

Liever een gegidst bezoek? Kijk op de website of er specifieke dagen voorzien worden in de gemeente naar keuze, of contacteer bultinzicht@west-vlaanderen.be met de vraag of het mogelijk is een gidsbeurt te boeken (met voorkeur van expo-locatie en data duidelijk aangegeven).

Tip voor West-Vlaamse scholen: De Provincie West-Vlaanderen wil het bezoek aan West-Vlaamse erfgoedlocaties door scholen, jongeren, jeugdverenigingen en kansarmen stimuleren door tussenkomst in de kosten. De kosten voor het huren van een bus kunnen tot 70% teruggevraagd worden via de [provinciale subsidie bezoek erfgoedlocaties](#). Het aanvragen is eenvoudig, maar doe dit best een maand voor het eigenlijke bezoek. Let wel, je moet goedkeuring hebben vóór de uitgave gedaan wordt; achteraf is NIET mogelijk.

3.2. Opdrachten tijdens het bezoek

Tijdens het bezoek bekijken leerlingen de expo en zoeken informatie om de opdrachten hieronder goed uit te voeren, en ze gaan aan de slag met LEGO® om zelf een mottekasteel te bouwen. Misschien is het een goed idee om de groep in twee te splitsen, en de groepen na ca. een half uur te wisselen?

Groep 1 kan het filmpje op de expo nog eens bekijken, samen met de leerkracht de panelen bekijken, en de opdrachten proberen uit te voeren.

Groep 2 kan aan de slag met LEGO.

OPRACHT 1 – WAT WEET JE OVER MOTTEKASTELEN?

Gewone invuloefening

OPRACHT 2 – RAADSEL MET GEKRUISTE WOORDEN

Gewone invuloefening

OPRACHT 3 – MOTTEKASTEEL-BINGO!

Zoek alle woorden op de expo en kruis ze aan op de Bingo-kaart hieronder. Wie heeft het snelst alle woorden gevonden?

3.3. Benodigdheden

- Balpen of potlood, om in te vullen
- Kleurpotloden in kleuren blauw / bruin / groen / rood

OPRACHT 1 – WAT WEET JE OVER MOTTEKASTELEN?

1.

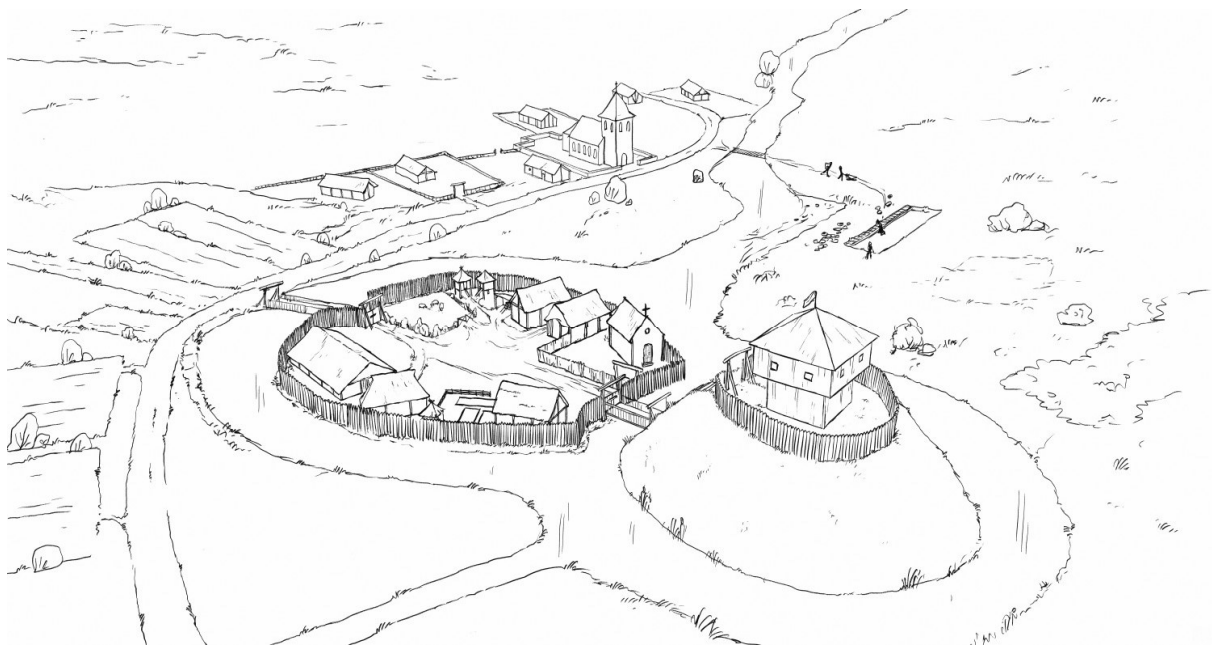
Zoek de kaart van de provincie waar jij woont (Oost- of West-Vlaanderen). Vind je een motte in jouw gemeente? Zoek in het lijstje en spoor dan het nummer op in de kaart. Gevonden? Schrijf het nummer hier op:

.....

2.

Er zijn in Oost- en West-Vlaanderen wel 70 plaatsen waar archeologen sporen van mottes gevonden hebben en waarvan men zeker is dat daar ooit een mottekasteel gestaan heeft. Jammer genoeg is nergens een mottekasteel overeind gebleven. Hoe komt dat? (zet een kruisje bij het juiste antwoord)

- Dat komt door de vele stormen
- Dat is omdat de burchten van hout waren en niet van steen
- Dat is omdat het allemaal te lang geleden is

3.

Kleur deze tekening als volgt:

- Water: blauw
- Opperhof: bruin
- Neerhof: groen
- Route om tot bij de toren te komen: rood

Wat valt er je op? Was het gemakkelijk om bij de heer in de burcht te geraken?

.....
.....

Wat was het hoogste: het opperhof of het neerhof?

.....

4.

Stel, je leeft ongeveer duizend jaar geleden. Je bent een middeleeuwer met veel macht en een groot rijk. Waarom zou je een mottekasteel bouwen? Let op, er is meer dan één juist antwoord 😊

- Om te tonen hoe machtig ik ben
- Om verstoppertje te spelen
- Om mijn land te verdedigen aan de grens
- Om de arme mensen te laten wonen
- Om zelf in te wonen
- Om een goede uitkijkpost te hebben
- Om op dieren te kunnen jagen

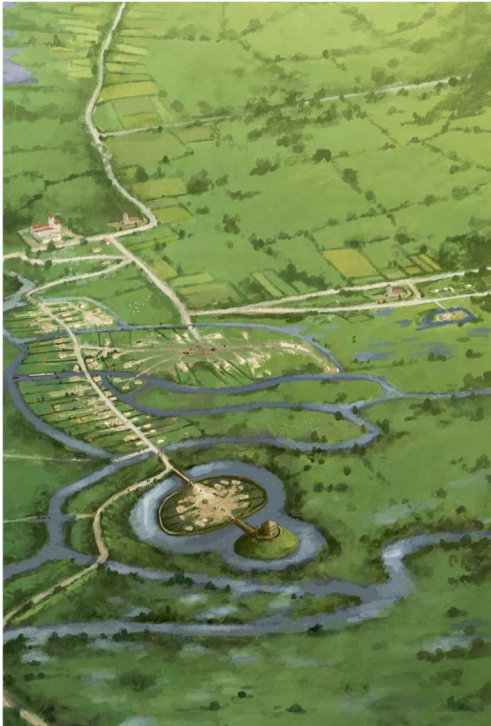
5.

Archeologen stel zich soms de vraag: ‘als ik een edelman was in de middeleeuwen, waar zou ik een motte bouwen? Hoe zou ik tewerk gaan? Hoe zou ik de grachten rond de motte met water kunnen vullen?’. Op die manier vinden ze antwoorden over de plaats waar ze mottes kunnen vinden of herkennen en over de manier waarop mottes gebouwd werden.

Als jij een motte zou bouwen, waar zou je dat doen en waarom? Opgeliet, er is meer dan één juist antwoord!

- In de duinen, want
.....
.....
- Dicht bij de grens want
.....
.....
- Dicht bij een rivier, want
.....
.....
- In het bos, want
.....
.....
- Onder de grond, want
.....
.....

6.

Vind je het mottekasteel op deze tekening vanuit de lucht?
Zet cijfertjes bij de volgende onderdelen van de motte:

1: opperhof

2: motteburcht

3: neerhof waar mensen woonden en werkten

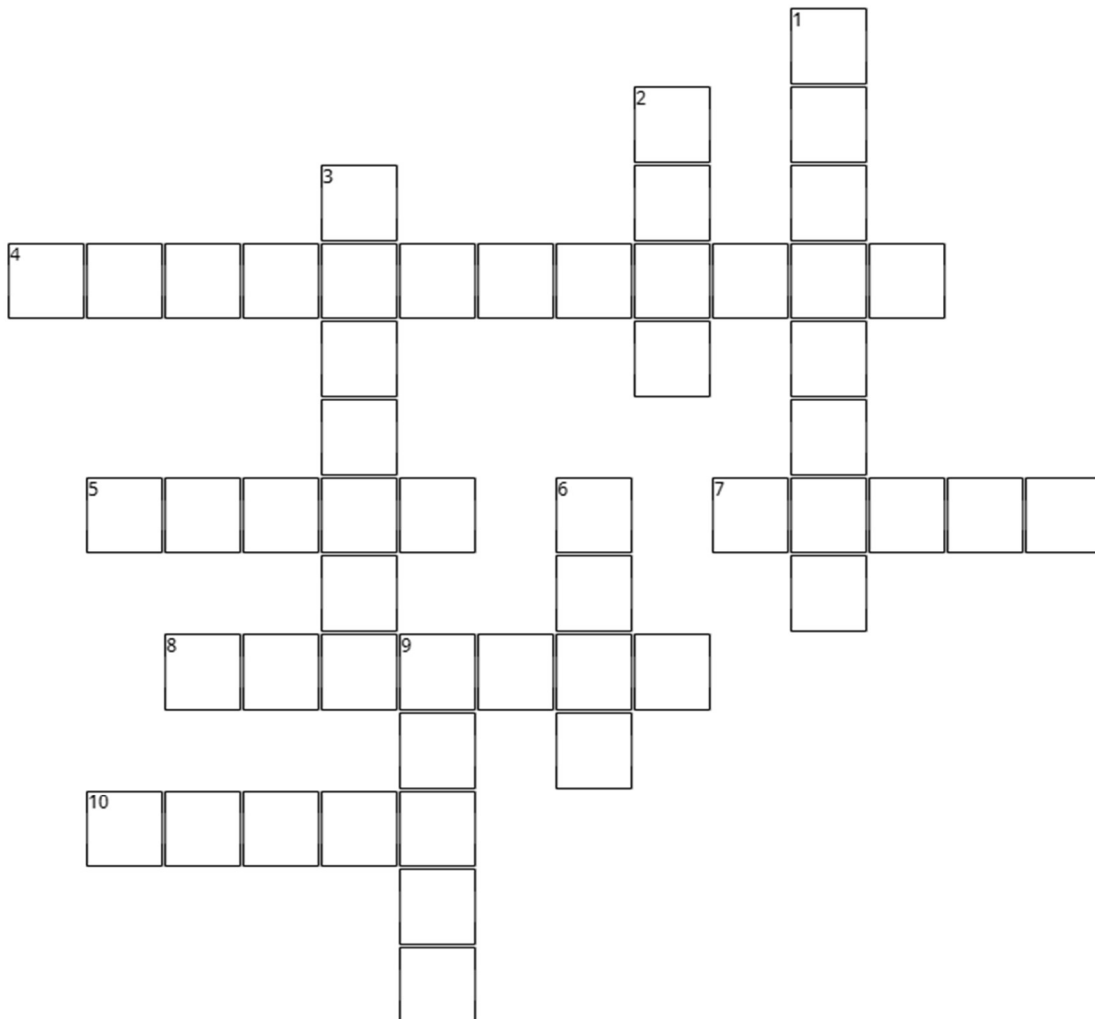
Herken je de dubbele beveiliging met water en omheiningen?

7.

Tot slot een doordenkertje. Wat was er eerst in onze dorpen? De motte of de kerk?

.....
.....
.....

OPRACHT 2 – RAADSEL MET GEKRUISTE WOORDEN

Horizontaal

4. Periode in het verleden. Toen bouwde men mottes.
5. Waarvan is een mottekasteel het symbool?
7. Een mottekasteel toonde hoe rijk en machtig de heer was, bood bescherming tegen de vijand, maar diende ook om in te ...
8. Sporen uit het verleden die we willen bewaren voor de toekomst
10. Hoe noemen we het bergje van aarde waarop een burcht gebouwd werd?

Verticaal

1. Het deel van de motte met de burcht.
2. Materiaal waarin de mottekastelen gebouwd werden.
3. Het deel van de motte waar gewone mensen wonen, werken en naar de kerk gaan.
6. Mensen die mottes bouwden, behoorden tot een rijk deel van de samenleving, namelijk de ...
9. Scheidingslijn tussen twee landen.

BULT IN ZICHT

BINGO

ZOEK DEZE WOORDEN IN DE EXPO & KRUIS ZE AAN

MIDDELEEUWEN	WATER EN RIVIERVALLEIEN	WATERTOEOVOER	SPOREN
ELFEN EN KABOUTERS	AARDE EN ZAND	WINNEN VAN VEEN OF TURF	NEDERZETTING
LANDSCHAPSELEMENTEN GEÏNTEGREERD	OMWALDE HOEVES	OPPER- EN NEERHOF	DE ENE HEUVEL IS DE ANDERE NIET
SCHOP, KRUIWAGEN EN TRAKTOR	12DE EEUW	GRENS TUSSEN KOUD EN DROOG	EXPLOITATIE EN ONTGINNING VAN HET NATUURLIJKE LANDSCHAP
VERDRAG VAN MALTA	OMWALDE HOEVES	ADEL	RINGWAL, KERNHEUVEL, TOREN

4 Oplossingen voor de leerkracht

1. Zoek de kaart van de provincie waar jij woont (Oost- of West-Vlaanderen). Vind je een motte in jouw gemeente? Zoek in het lijstje en spoor dan het nummer op in de kaart. Gevonden?

ANTWOORD: hangt af van jullie locatie

2. Er zijn in Oost- en West-Vlaanderen wel 70 plaatsen waar archeologen sporen van mottes gevonden hebben en waarvan men zeker is dat daar ooit een mottekasteel gestaan heeft. Jammer genoeg is nergens een mottekasteel overeind gebleven. Hoe komt dat? (zet een kruisje bij het juiste antwoord)

- Dat komt door de vele stormen
- Dat is omdat de burchten van hout waren en niet van steen**
- Dat is omdat het allemaal te lang geleden is

3. Kleur deze tekening als volgt:

- Water: blauw
- Opperhof: bruin
- Neerhof: groen
- Route om tot bij de toren te komen: rood

Wat valt er je op? Was het gemakkelijk om bij de heer in de burcht te geraken?

ANTWOORD: De enige route is langs de toegangspoort en ophaalbrug, die streng bewaakt was. Het is dus niet gemakkelijk, en dat was de bedoeling!

Wat was het hoogste: het opperhof of het neerhof?

ANTWOORD: opperhof

4. Stel, je leeft ongeveer duizend jaar geleden. Je bent een middeleeuwer met veel macht en een groot rijk. Waarom zou je een mottekasteel bouwen? Let op, er is meer dan één juist antwoord 😊

- Om te tonen hoe machtig ik ben**
- Om verstopperijtje te spelen
- Om mijn land te verdedigen aan de grens**
- Om de arme mensen te laten wonen
- Om zelf in te wonen**
- Om een goede uitkijkpost te hebben**
- Om op dieren te kunnen jagen

5. Archeologen stel zich soms de vraag: 'als ik een edelman was in de middeleeuwen, waar zou ik een motte bouwen? Hoe zou ik tewerk gaan? Hoe zou ik de grachten rond de motte met water kunnen vullen?'. Op die manier vinden ze antwoorden over de plaats waar ze mottes kunnen vinden of herkennen en over de manier waarop mottes gebouwd werden.

Als jij een motte zou bouwen, waar zou je dat doen en waarom? Opgelet, er is meer dan één juist antwoord!

- ~~In de duinen, want~~
.....
- **Dicht bij de grens want** ... de grens is een belangrijke plek en die moet ik kunnen bewaken en in de gaten houden, en van hieruit kan ik tonen hoe machtig ik ben aan mijn burens, de adellijke heren net over de grens, enz...
.....
- **Dicht bij een rivier, want** ... water nodig voor de grachten, de rivieren zijn belangrijk voor handel en verplaatsingen en die wil ik kunnen bewaken, enz...
.....
- ~~In het bos, want~~
.....
- ~~Onder de grond, want~~
.....

6.

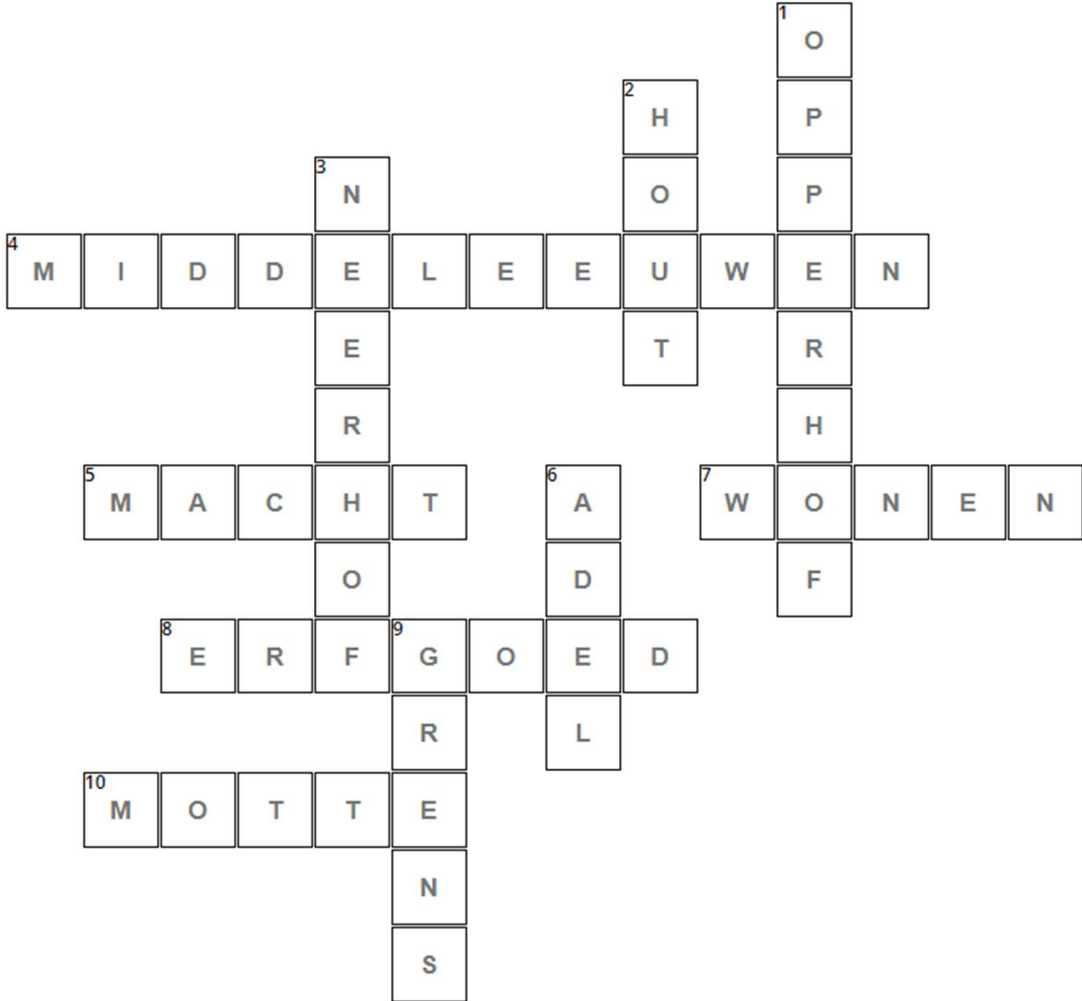
Vind je het mottekasteel op deze tekening vanuit de lucht? Zet cijfertjes bij de volgende onderdelen:

- 1: opperhof
- 2: motteburcht
- 3: neerhof waar mensen woonden en werkten

7. Tot slot een doordenkertje. Wat was er eerst in onze dorpen? De motte of de kerk?

ANTWOORD: Strikvraag 😊 Soms was er eerst een motte met een kerkje in het neerhof bij de huizen. Soms was er eerst een kerk en ging men dicht bij de kerk een motte bouwen.

Oplossingen kruiswoordraadsel

5 Colofon

Deze opdrachten werden uitgedacht door de diensten Erfgoed van provinciebestuur Oost- en West-Vlaanderen. De podcast werd gemaakt door IOED Raakvlak ism Provincie West-Vlaanderen.

Syntheseonderzoek archeologie

Met steun van het Agentschap Onroerend Erfgoed werd in 2022-2023 onderzoek gedaan naar de relatie tussen middeleeuwse mottekastelen en het omliggende landschap. Zo'n syntheseonderzoek archeologie probeert door het samenbrengen van allerhande informatie een nieuw onderwerp grondig uit te diepen. Elk jaar voorziet de Vlaamse overheid daar subsidies voor, en keurt gemiddeld een 9-tal projecten goed. In dit geval dus een onderzoek over de middeleeuwse mottekastelen in Vlaanderen. Dankzij de Provincies Oost- en West-Vlaanderen kunnen we aansluitend op toer met deze reizende tentoonstelling, om de resultaten van het onderzoek aan zoveel mogelijk mensen te kunnen tonen.